

УДК 657:338

С. І. Самайчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри загальноекономічних дисциплін,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.55

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Samaichuk,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department
of General Economics, SHEI "Kherson State Agrarian University", Kherson

METHODICAL PRINCIPLES OF IMPROVEMENT OF ECONOMIC ANALYSIS OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті обґрунтовано важливість економічного аналізу та необхідність удосконалення його методичних засад в динамічних умовах розвитку сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, насамперед, залежить від обґрунтування раціональних параметрів їхнього функціонування та розвитку, запровадження інтенсивних технологій агропромислового виробництва, інновацій в управлінні та організації агробізнесу. У процесі оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств згідно із сучасною статистичною методологією визначено відповідні показники. Наголошено на необхідності встановлення, оцінки та аналізу прибутку й дохідності як основних показників їх економічної ефективності. Обґрунтовано ознаки дієвості результатів аналітичної роботи для визначення ефективної організації та методики економічного аналізу ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено доцільність посилення в методології та методиці аналізу соціальної складової як відображаючої соціальну направленість сучасної ринкової економіки. А також запропоновано на основі проведення аналізу основні напрями забезпечення збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

The article substantiates the importance of economic analysis and the need to improve its methodological principles in the dynamic conditions of agricultural enterprises. It is determined that economic analysis is a powerful tool in optimizing their accounting, tax, financial-investment, credit, marketing and social policies. It allows him to rationalize resources, revenue and expenditures, gain and retain competitive advantages, provide financial and economic stability and competitive development. It has been established that increasing the economic efficiency of agricultural enterprises depends, first of all, on the rationale of rational parameters of their functioning and development, introduction of intensive technologies of agroindustrial production, innovations in the management and organization of agribusiness. In the process of assessing the efficiency of agricultural enterprises in accordance with the current statistical methodology, appropriate indicators are determined. It was emphasized on the need to establish, evaluate and analyze profit and profit as the main indicators of their economic efficiency. It is determined that the content of the analysis consists in obtaining on the basis of the data plan, accounting, reporting of analytical information on the state and results of the enterprise and its divisions, the magnitude, nature and causes of deviations in the activities of the objects, which helps in making managerial decisions and provides proper work agricultural enterprises. The signs of effectiveness of the results of analytical work for the effective organization and methods of economic analysis of the efficiency of agricultural enterprises activity are substantiated. The expediency of strengthening in the methodology and method of analysis of the social component as a reflective social orientation of the modern market economy is determined. The ways of carrying out of analytical work for increase of efficiency of production of agricultural production are allocated. Also, on the basis of the analysis, the main directions of ensuring the increase of volumes and improving the efficiency of agricultural production are proposed.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, діяльність, ефективність, удосконалення, прибуток, показники, управління.

Key words: agricultural enterprises, activity, efficiency, improvement, profit, indicators, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний аналіз як найважливіша складова економічної науки і практики, у вирішальній мірі визначає достовірність та надій-

ність висновків, які робляться у відношенні стану, перспектив розвитку та ефективності діяльності суб'єктів господарювання різного рівня. Сучасний стан економічного аналізу характе-

ризує його як досить розроблену в теоретичному і методологічному плані науку. Методики аналізу, створені в попередні періоди, адаптуються до нових умов господарювання. Проте аналітична наука постійно перебуває в стані розвитку, що визначається об'єктивними причинами, пов'язаними зі значними змістовними й структурними змінами в економіці (розширенням самостійності господарюючих суб'єктів у здійсненні бізнесової діяльності, зміщенням пріоритетів у бік інтересів їх власників, соціального підприємництва тощо).

За таких обставин вимагають уточнення, доповнення та імплементації в господарські механізми розроблені в попередні періоди методики аналізу використання економічного потенціалу аграрних підприємств, їх фінансової стійкості; ефективності виробництва продукції, її собівартості, дохідності, конкурентоспроможності, соціологізації й екологізації агробізнесу загалом. Усе це набуває особливої актуальності в умовах обмеженості та зменшення продуктивності ресурсів, дефіциту джерел фінансування, періодичних фінансових криз, автоматизації виробничих процесів, скорочення зайнятості, характерних для сучасного етапу розвитку економіки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковці, які займаються економічним аналізом, постійно приділяють увагу методичному забезпеченню та пропонують шляхи його удосконалення. Дослідження, проведені Білик М.С., Бутком А.Д., Загороднім А.Г., Івахненком В.М., Кіндрацькою Г.І., Поповичем П.Я., Мнихом Є.В., Сопком В.В., Чумаченком М.Г. та іншими науковцями, достатньо повно висвітлюють методологію господарського аналізу. В розвиток методичних засад аналізу тих або інших аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств, їх ресурсів, у т.ч. трудових, соціальної відповідальності значний внесок зробили Долинський В.П., Ігнатенко М.М., Ковальчук М.І., Мармуль Л., Петренко В., Савчук В.К., Романюк І.А., Царенко О.М. Не применшуючи вагомості всіх теоретико-методологічних і методичних напрацювань, слід констатувати, що існуючі на сьогодні інформаційні запити з боку як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів вимагають суттєвої модернізації діючих методик аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування нових аспектів здійснення й удосконалення інструментів,

механізмів, структури економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та поглиблення методики оцінки їх ефективності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Економічна діяльність у системі управління підприємствами, зокрема, сільськогосподарськими, передбачає не тільки висвітлення фактів господарського життя, але і вираження звітних показників у натуральному і вартісному вимірниках для подальшого прогнозування й планування [1, с. 167]. Сільськогосподарське виробництво потребує чіткого розподілу витрат і врахування особливостей виробництва. Основним завданням, яке постає перед методикою проведення економічного аналізу, є визначення результативності функціонування сільського господарства.

Водночас вагомі результати діяльності значною мірою залежать від організаційно-економічних внутрішніх чинників, які потребують фахового вирішення низки проблем на підприємствах. Аграрний сектор економіки за останні десятиріччя характеризується значними диспропорціями в аграрному виробництві — поєднанням дрібних та крупних формувань, нерівномірними змінами рівнів продуктивності й обсягів виробництва в різних аграрних галузях, постійним зростанням собівартості продукції і витрат [2, с. 69]. Результатом цих процесів є збитковість основних галузей сільського господарства, особливо тваринництва у більшості аграрних підприємств.

Підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, насамперед, залежить від обґрунтування раціональних параметрів їхнього функціонування та розвитку, запровадження інтенсивних технологій агропромислового виробництва, інновацій в управлінні та організації агробізнесу. Як вказує І.А. Романюк, це також збільшення продуктивності праці й зайнятості, зростання людського капіталу й поліпшення рівня використання трудових ресурсів потенціалу, соціального захисту працівників і сільських жителів загалом [3, с. 61].

До цього слід додати необхідність здійснення моніторингу та маркетингу аграрної діяльності, впровадження органічного виробництва й надсучасних технологій за умов посилення їх екологізації. На думку М. Ігнатенка, економічну діяльність сільськогосподарських підприємств також повинна супроводжувати їх соціальна відповідальність. Вона означає турботу про розвиток персоналу, якість продукції,

екологію довкілля й організацію сільських територій, підвищення продуктивності й ресурсозбереження, боротьбу з корупцією й тіньовою економікою [4, с. 196].

Все це зумовлює необхідність застосування модернізації економічної оцінки, діагностики й аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. Сьогодні економічний аналіз стає вагомим інструментом в оптимізації їх облікової, податкової, фінансово-інвестиційної, кредитної, маркетингової й соціальної політики. Саме він дозволяє раціоналізувати ресурси, надходження й видатки, набути й зберегти конкурентні переваги, забезпечити фінансово-економічну стійкість й конкурентоспроможний розвиток.

Разом з тим, сформований практичний досвід свідчить про те, що можливості економічного аналізу для вирішення даних проблем повною мірою не реалізуються на багатьох підприємствах [5, с. 311]. У сучасних ринкових умовах аграрний бізнес досить швидко й успішно розвивається і стає затребуваним серед споживачів сільськогосподарської продукції. Для того, щоб досягти високих результатів отримання прибутку, зберегти якість продукції й оптимізувати виробництво, потрібно знайти доцільне співвідношення між засобами і предметами праці, трудовими ресурсами, активами на засадах врахування природних і ринкових особливостей сільськогосподарського виробництва.

Серед основних економічних критеріїв ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства, як і будь якого господарюючого суб'єкта, є прибуток [6, с. 475]. Завдяки прибутку, одержаного від порівняння доходів з витратами, і ефективності як результату їх зіставлення, визначають фінансовий стан підприємств і зацікавленість власників у господарській діяльності та відповідно в створенні доданої вартості для подальшого розвитку. Тому застосування адекватних інструментів оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств стає дедалі актуальнішим.

Основним механізмом реалізації цієї мети на сьогодні є статистико-економічне дослідження показників господарської діяльності аграрних формувань, визначення рівня витрат і доходів та моделювання їх оптимального співвідношення, тобто досягнення умов прибуткової діяльності. Тут найважливішим питанням є правильно оцінити фактичний їх рівень, передбачити майбутні тенденції поведінки та віднайти ефективні бізнесові й управ-

лінські рішення в умовах невизначеності [7, с. 357].

У процесі оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств згідно сучасної статистичної методології вважаємо за необхідне визначити наступні показники:

— залучення й використання ресурсів та їх продуктивність, екологічні показники й індикатори;

— натуральні показники обсягів виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції;

— величина, структура й динаміка витрат на виробництво продукції;

— повна собівартість, прибуток та чистий дохід від реалізації продукції;

— рівень рентабельності (збитковості) тих або інших видів діяльності, фінансові результати, інновації та інвестиції;

— види й структура соціальної відповідальності, фінансові джерела й витрати здійснення, вплив на імідж і ділову репутацію.

Слід врахувати і те, що для досягнення більшої об'єктивності розрахунків показників обчислення доцільно здійснювати за період не менше 3 років, за видами продукції, організаційно-правовими формами господарювання та регіонами розміщення [8, с. 67]. Здійснюючи економічну оцінку основних параметрів господарювання аграрних підприємств, виникає потреба розробки концептуального підходу до визначення змісту показників і методів їх побудови за інформаційними ресурсами звітності.

На наш погляд, він повинен базуватися на синтезі комплексного вивчення показників діяльності сільськогосподарських підприємств України як важливої складової вітчизняної економічної системи. При цьому основним завданням його реалізації є розробка методології економічної діагностики на основі об'єктивних інформаційних ресурсів обліку і звітності та їх оцінки.

Як зазначають Л.О. Мармуль та В.С. Петренко, в умовах ринкової нестабільності, високої конкуренції, впливу природних ресурсів і умов на виробництво й сільськогосподарську продукцію, ризиків невизначеності саме аналіз є важливим елементом управління [9, с. 44]. Основним показником, який характеризує фінансовий стан підприємства, є собівартість продукції як рослинництва, так і тваринництва. На нашу думку, аналіз собівартості продукції необхідно розпочинати з вивчення динаміки загальної суми витрат загалом та за структурними елементами. Таким чином, за-

Таблиця 1. Ознаки дієвості результатів аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств

Виконавці	Позитивні	Негативні
Внутрішні аналітики: – керівник – керівники підрозділів – бухгалтер – економіст – фінансист – плановик – маркетолог	1. Бажання наростити прибутковість діяльності. 2. Бажання залучити інвестований капітал. 3. Бажання розвитку виробничої та соціальної інфраструктури. 4. Економічний розвиток. 5. Збільшення рівня споживчих витрат. 6) Достовірність та дієвість результатів дослідження	1. Недостатній рівень кваліфікації аналітиків 2. Низький рівень оплати праці 3. Недієвість або відсутність мотиваційних факторів 4. Недостовірність або недостатність зовнішніх джерел інформації
Зовнішні аналітики: – спеціалісти банківських, фінансових установ, страхових компаній – партнери по бізнесу – конкуренти – аудитори – акціонери, пайовики – представники органів влади – інвестори	1. Бажання вкласти капітал Вдосконалення партнерських відносин Реалізація інвестиційних проєктів. 2. Реалізація інтеграційних зв'язків. 3. Вдосконалення ринкових відносин. 4. Підвищення рівня ділової активності	1. Недостовірність інформації. 2. Недостатній рівень кваліфікації персоналу. 3. Відсутність комплексності, системності дослідження. 4. Обмеженість можливостей внутрішнього ринку

Джерело: розроблено автором з використанням [6].

безпечується оцінювання матеріало-, трудо- і фондомісткості й енергоємності з метою підвищення продуктивності здійснюваних витрат.

Загалом аналіз ситуації в аграрних підприємствах різної галузевої спеціалізації за останні роки показує, що у кожній із галузей витрати змінюються по-різному. В залежності від технологічних особливостей вирощування сільськогосподарських культур і виробництва тваринницької продукції прослідковується різна їх строкатість за елементами. На виявлені зміни впливає низка чинників [10, с. 489]. Серед них можна виділити такі: обсяг виробництва, структура видів продукції, рівень змінних витрат на одиницю продукції, величина постійних витрат.

Економічний аналіз — це комплексне глибоке вивчення роботи підприємств, їх підрозділів та інших господарських формувань для об'єктивної оцінки її результатів і виявлення можливостей дальшого підвищення ефективності господарювання. Економічний аналіз важливий на будь-якому етапі процесу управлінських рішень. Варто підкреслити, що інформація необхідна на всіх стадіях розроблення, реалізації і виконання рішень, оскільки вона притаманна будь-якому етапу управлінського процесу, насамперед, вона потрібна на стадії стратегічного управління [11, с. 174]. Для визначення ефективної організації та методики економічного аналізу ефективності діяльності сільсько-

господарських підприємств доцільно визначити ознаки дієвості результатів аналітичної роботи (табл. 1).

Як бачимо з таблиці 1, є низка як позитивних так і негативних аспектів під час проведення аналітичної роботи сільськогосподарського підприємства. Тому можна виділити такі шляхи проведення аналітичної роботи для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, як: аналіз рівня інтенсифікації виробництва й екологічних наслідків; аналіз інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур й утримання тварин; аналіз матеріально-технічного забезпечення й управління; аналіз соціальної відповідальності й соціальний менеджмент [12, с. 241].

Основними напрямками забезпечення збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі проведення аналізу є поліпшення її якості та підвищення окупності витрат, а також удосконалення системи землеробства, пошук шляхів зниження енерговитрат, впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання тварин. З іншої сторони, це аналіз аграрних ринків, їх динаміки, співвідношення попиту й пропозиції, конкуренції й конкурентоспроможності аграрних підприємств та потенціалу їх розвитку на перспективу.

ВИСНОВКИ

Отже, в управлінні сільськогосподарським виробництвом економічний аналіз є невід'ємним складником для оцінки ефективності діяльності. Зміст аналізу полягає в отриманні на основі даних плану, обліку, звітності аналітичної інформації щодо стану і результатів діяльності підприємства та його підрозділів, величини, характеру і причин відхилень у діяльності об'єктів, що допомагає у прийнятті управлінських рішень та забезпечує належну роботу сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Бутко А.Д. Теорія економічного аналізу: підручник. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. — 411 с.

2. Царенко О.М. Економічний аналіз діяльності підприємств агропромислового комплексу: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. — Суми: ВТІП "Університетська книга", 2006. — 240 с.

3. Романюк І.А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 4 (36). — С. 60—63.

4. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. — Херсон: Айлант, 2015. — 470 с.

5. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник. Львів: "Магнолія Плюс", 2006. — 428 с.

6. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник. — К.: Знання, 2008. — 630 с.

7. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: підручник. — К.: КНТЕУ, 2008. 513 с.

8. Долинський В.П. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. — К.: ІАЕ НААН, 2003. — 258 с.

9. Мармуль Л.О., Петренко В.С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., — 2017. — № 4 (40). — С. 43—48.

10. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 639 с.

11. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — 390 с.

12. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 365 с.

References:

1. Butko, A.D. (2005), *Teoriya ekonomichnoho analizu* [Theory of economic analysis], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

2. Tsarenko, O.M. (2006), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economic analysis of activity of enterprises of the agro-industrial complex], VTP "Univestytet'ska knyha", Sumy, Ukraine.

3. Romanyuk, I.A. (2016), "New factors and concepts for intensifying agriculture", *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (36), pp. 60—63.

4. Ihnatenko, M.M. (2015), *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsialnoyi vidpovidalnosti subyektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.

5. Kindratska, H.I. Bilyk, M.S. and Zahorodniy, A.H. (2006), *Ekonomichnyy analiz: teoriya i praktyka* [Economic analysis: theory and practice], Mahnoliya Plyus, Lviv, Ukraine.

6. Popovych, P.YA. (2008), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti subyektiv hospodaryuvannya* [Economic analysis of business entities], Znannya, Kyiv, Ukraine.

7. Mnykh, Ye.V. (2008), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstva* [Economic analysis of enterprise activity], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

8. Dolynskyy, V.P. (2003), *Analiz hospodarskoyi diyalnosti silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Analysis of economic activity of agricultural enterprises], IAE NAAN, Kyiv, Ukraine.

9. Marmul, L.O. and Petrenko, V.S. (2017), "Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy". *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43—48.

10. Kupalova, H.I. (2008), *Teoriya ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis], Znannya, Kyiv, Ukraine.

11. Kovalchuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstv APK* [Economic analysis of the enterprises of the agroindustrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

12. Lakhtionova, L.A. (2004), *Finansovyy analiz silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Financial analysis of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.